

POSTANOWIENIE

Dnia 22 maja 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Ewa Stefańska (przewodniczący)

SSN Paweł Księżak (sprawozdawca)

ławnik Lidia Rutecka (ławnik Sądu Najwyższego)

w sprawie z wniosku E. H.

przy uczestnictwie S. H.

o zezwolenie na złożenie oświadczenia o odrzuceniu spadku w imieniu małoletniej S. H.

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych w dniu 22 maja 2019 r.

skargi nadzwyczajnej Rzecznika Praw Obywatelskich

od postanowienia Sądu Rejonowego w O. z dnia 5 października 2017 r., sygn. akt III Nsm [...]

uchyla zaskarżone postanowienie w całości i przekazuje sprawę Sądowi Rejonowemu w O. do ponownego rozpoznania, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania przed Sądem Najwyższym.

UZASADNIENIE

W dniu 30 sierpnia 2017 r. E. H. wniosła do Sądu Rejonowego w O. o zezwolenie na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem małoletniej córki D. H., polegającej na złożeniu oświadczenia o odrzuceniu spadku po zmarłym w dniu 20 maja 2013 r. biologicznym ojcu małoletniej, L. L..

W uzasadnieniu przedmiotowego żądania wskazano, iż przed Sądem Rejonowym w Ś. z wniosku Naczelnika Urzędu Skarbowego w Ś. toczy się postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku po L. L., zmarłym w dniu 20 maja 2013 r., którego uczestnikiem jest małoletnia S. H. (I Ns [...]). Jako że według wiedzy wnioskodawczynie w skład spadku po L. L. miały wchodzić długi spadkowe, kierując się dobrem przysposobionej córki D. H., uznała ona za konieczne złożenie oświadczenia o jego odrzuceniu.

Postanowieniem z dnia 5 października 2017 r. Sąd Rejonowy w O. oddalił wniosek E. H. o zezwolenie na złożenie oświadczenia o odrzuceniu spadku w imieniu małoletniej D. H. (pkt 1). Jednocześnie Sąd Rejonowy stwierdził, że wnioskodawczynie i uczestnik S. H. ponoszą koszty postępowania związane ze swoim udziałem w sprawie (pkt 2).

Sąd Rejonowy oparł swe rozstrzygnięcie na założeniu, że małoletnia S. H. – z uwagi na treść art. 936 § 2 k.c. – nie dziedziczy po swoim biologicznym ojcu L. L.. Wobec powyższego Sąd Rejonowy uznał wniosek o zezwolenie na złożenie oświadczenia o odrzuceniu spadku w imieniu małoletniej S. H. za bezprzedmiotowy, co skutkowało jego oddaleniem.

Następnie Sąd Rejonowy w Ś., rozpoznając wniosek Skarbu Państwa – Naczelnika Urzędu Skarbowego w Ś. przy udziale P. K., P. L. i S. H. o stwierdzenie nabycia spadku po L. L., wydał w dniu 19 marca 2018 r. postanowienie, w którym: w punkcie pierwszym (I) stwierdził, iż spadek po L. L., zmarłym dnia 20 maja 2013 r. w M., ostatnio zamieszkałym w M., na podstawie ustawy z dobrodziejstwem inwentarza nabyli P. K., poprzednio L. (syn J. i B.) – w ½ części, oraz S. H., poprzednio L. (córka S. i E.) – w ½ części; w punkcie drugim (II) zaś postanowił nie obciążać uczestników postępowania kosztami sądowymi.

W uzasadnieniu przedmiotowego rozstrzygnięcia Sąd Rejonowy w Ś. wskazał, iż L. L. zmarł jako osoba rozwiedziona, a jego syn P. L. skutecznie odrzucił spadek. Wobec powyższego Sąd Rejonowy w Ś. stwierdził, iż spadek po L. L. na podstawie ustawy z dobrodziejstwem inwentarza przypada nieprzysposobionym jeszcze w chwili śmierci spadkodawcy dzieciom: P. K. i D. H. – po ½ części.

Powyższe orzeczenie zostało zaskarżone apelacją przez przedstawicieli ustawowych małoletnich S. H. i P. K.. Postępowanie apelacyjne, toczące się przed Sądem Okręgowym w Ś. pod sygn. akt II Ca [...], zostało zawieszone.

Skargę nadzwyczajną od postanowienia Sądu Rejonowego w O. z dnia 5 października 2017 r. wniósł, na podstawie art. 8 ust. 1 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich w zw. z art. 115 § 1 i 1a i art. 89 § 1 *in principio* ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym, powołując się na konieczność zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, Rzecznik Praw Obywatelskich i zaskarżając je w całości.

Na podstawie art. 89 § 1 pkt 2 ustawy o Sądzie Najwyższym Rzecznik Praw Obywatelskich zarzucił zaskarżonemu orzeczeniu rażące naruszenie prawa poprzez niewłaściwe zastosowanie art. 936 § 2 k.c. i przyjęcie, że małoletnia przysposobiona już po śmierci rodzica naturalnego nie jest jego spadkobierczynią – co skutkowało oddaleniem jako bezprzedmiotowego wniosku rodziców adopcyjnych małoletniej o zezwolenie na odrzucenie spadku, a zarazem nierozpoznanie istoty sprawy prowadzonej w trybie art. 101 § 3 k.r.o. poprzez zaniechanie oceny, czy wnioskowana czynność jest zgodna z dobrem małoletniej.

Niezależnie od powyższego, na podstawie art. 89 § 1 pkt 1 ustawy o Sądzie Najwyższym Rzecznik Praw Obywatelskich zarzucił zaskarżonemu postanowieniu naruszenie konstytucyjnej zasady zaufania do państwa, wywodzonej z art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej oraz konstytucyjnego prawa do sądowej ochrony własności i praw majątkowych, gwarantowanego przez art. 64 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej, z uwagi na oddalenie przez Sąd Rejonowy jako bezprzedmiotowego wniosku E. H. o zezwolenie na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem małoletniej D. H., pomimo braku oceny, czy czynność ta jest zgodna z dobrem małoletniej – co uniemożliwiało przedstawicielom małoletniej w jej imieniu odrzucenie spadku po biologicznym ojcu, L. L., a w dalszej konsekwencji przyczyniło się do stwierdzenia przez Sąd Rejonowy w Ś. postanowieniem z dnia 19 marca 2018 r. (I Ns [...]) nabycia przez małoletnią D. H. spadku z dobrodziejstwem inwentarza w ½ części.

Wobec powyższego, Rzecznik Praw Obywatelskich, na podstawie art. 398⁴ § 1 pkt 3 k.p.c. w zw. z art. 95 pkt 1 ustawy o Sądzie Najwyższym, wniósł o uchylenie postanowienia Sądu Rejonowego w O. z dnia 5 października 2017 r. w całości i przekazanie sprawy Sądowi Rejonowemu w O. do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 89 § 1 ustawy o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2018 r., poz. 5) jeżeli jest to konieczne dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, od prawomocnego orzeczenia sądu powszechnego lub sądu wojskowego kończącego postępowanie w sprawie może być wniesiona skarga nadzwyczajna, o ile:

1) orzeczenie narusza zasady lub wolności i prawa człowieka i obywatela określone w Konstytucji lub

2) orzeczenie w sposób rażący narusza prawo przez błędną jego wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie, lub

3) zachodzi oczywista sprzeczność istotnych ustaleń sądu z treścią zebranego w sprawie materiału dowodowego

- a orzeczenie nie może być uchylone lub zmienione w trybie innych nadzwyczajnych środków zaskarżenia.

Art. 89 ust. 2 ustawy o Sądzie Najwyższym wskazuje, że skargę nadzwyczajną może wnieść Prokurator Generalny, Rzecznik Praw Obywatelskich oraz, w zakresie swojej właściwości, Prezes Prokuratury Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej, Rzecznik Praw Dziecka, Rzecznik Praw Pacjenta, Przewodniczący Komisji Nadzoru Finansowego, Rzecznik Finansowy, Rzecznik Małych i Średnich Przedsiębiorców i Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów.

Stosownie do art. 89 § 3 zd. 1 ustawy o Sądzie Najwyższym skargę nadzwyczajną wnosi się w terminie 5 lat od dnia uprawomocnienia się zaskarżonego orzeczenia, a jeżeli od orzeczenia została wniesiona kasacja albo skarga kasacyjna – w terminie roku od dnia ich rozpoznania.

Nie ulega wątpliwości, iż skarżący – Rzecznik Praw Obywatelskich – jest legitymowany do wniesienia skargi nadzwyczajnej w przedmiotowej sprawie. Podobnie, brak jest wątpliwości co do tego, iż zaskarżone postanowienie Sądu Rejonowego w O. z dnia 5 października 2017 r. jest prawomocne i nie może zostać wzruszone w trybie innych nadzwyczajnych środków zaskarżenia, a także, że zachowany został przewidziany w art. 89 § 3 zd. 1 ustawy o Sądzie Najwyższym termin do wniesienia skargi nadzwyczajnej.

Jednocześnie, w przedmiotowej sprawie nie zachodzą ograniczenia, o których mowa w art. 90 ustawy o Sądzie Najwyższym.

Jak wynika z treści art. 398¹³ § 1 k.p.c. Sąd Najwyższy rozpoznaje skargę kasacyjną w granicach zaskarżenia oraz w granicach podstaw; w granicach zaskarżenia bierze jednak z urzędu pod rozwagę nieważność postępowania. Przepis ten, z mocy art. 95 pkt 1 ustawy o Sądzie Najwyższym, stosuje się w postępowaniu w sprawie skargi nadzwyczajnej.

Za zasadne należy uznać oba podniesione przez skarżącego Rzecznika Praw Obywatelskich zarzuty. Odnosząc się w pierwszej kolejności do zarzutu rażącego naruszenia prawa przez niewłaściwe zastosowanie art. 936 § 2 k.c., zgodnie z którym przysposobiony nie dziedziczy po swoich wstępnych naturalnych i ich krewnych, a osoby te nie dziedziczą po nim, wskazać należy, iż rację ma skarżący podnosząc, że powołany przepis nie ma w przedmiotowej sprawie zastosowania.

Jak wynika z akt sprawy, Sąd Rejonowy w O., wydając zaskarżone postanowienie, dysponował dokumentami, z których wynikało, że do przysposobienia pełnego D. H. przez wnioskodawczynię E. H. i uczestnika S. H. doszło już po śmierci biologicznego ojca małoletniej.

Postanowieniem dowodowym, wydanym na rozprawie w dniu 5 października 2017 r., Sąd Rejonowy w O. dopuścił w sprawie dowód z odpisu postanowienia Sądu Rejonowego w Ś., wydanego w sprawie o sygn. III Nsm [...] – na okoliczność przysposobienia małoletniej D. H. przez E. H. i S. H., a także dowód z odpisu skróconego aktu zgonu L. L. – na okoliczność faktu i daty jego śmierci.

Z treści przedmiotowych dokumentów urzędowych jednoznacznie wynika, iż do przysposobienia pełnego małoletniej D. H. przez małżonków S. H. i E. H. doszło

po śmierci jej biologicznego ojca, L. L.. Postanowienie o przysposobieniu datowane jest na dzień 28 listopada 2013 r., zaś z odpisu skróconego aktu zgonu wynika, iż L. L. zmarł w dniu 20 maja 2013 r. W tym miejscu należy podkreślić, że zgodnie z art. 244 § 1 k.p.c. dokumenty urzędowe, sporządzone w przepisanej formie przez powołane do tego organy władzy publicznej i inne organy państwowe w zakresie ich działania, stanowią dowód tego, co zostało w nich urzędowo zaświadczone. Co więcej, w aktach sprawy znajduje się także skierowany do Sądu Rejonowego w Ś. wniosek E. i S. H. o przysposobienie małoletniej D. – z umieszczonej na nim prezentaty Biura Podawczego wynika zaś, że wpłynął on do Sądu w dniu 10 października 2013 r., a zatem już po śmierci biologicznego ojca małoletniej.

W świetle powyższego za niewątpliwą należy uznać okoliczność, iż w chwili śmierci biologicznego ojca D. H. brak było orzeczenia o jej przysposobieniu.

Spadek otwiera się z chwilą śmierci spadkodawcy (art. 924 k.c.). Spadkobierca nabywa spadek z chwilą otwarcia spadku (art. 925 k.c.). To chwila śmierci spadkodawcy decyduje zatem o tym, kto jest spadkobiercą. Skutki przysposobienia następują z chwilą uprawomocnienia się orzeczenia o przysposobieniu (art. 117 § 1 k.r.o., art. 588 k.p.c.). Zgodnie z art. 121 § 3 k.r.o. do skutków tych należy ustanie praw i obowiązków przysposobionego wynikających z pokrewieństwa względem jego krewnych, jak również praw i obowiązków tych krewnych względem niego. W konsekwencji, zasady dziedziczenia określone w art. 936 k.c. znajdują zastosowanie, jeżeli w chwili otwarcia spadku istniało prawomocne orzeczenie o przysposobieniu. Skoro w chwili śmierci biologicznego ojca D. H., L. L., małoletnia nie pozostawała w stosunku przysposobienia, dziedziczy po nim z ustawy stosownie do art. 931 § 1 k.c. Okoliczność, że później doszło do przysposobienia, nie zmienia już porządku dziedziczenia, do którego doszło wcześniej.

Zgodnie z art. 64 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej własność, inne prawa majątkowe oraz prawo dziedziczenia podlegają równej dla wszystkich ochronie prawnej. Prawo dziedziczenia, o którym mowa w powołanym przepisie, jest jednym z aspektów prawa własności, do konstytucyjnych standardów jego ochrony należy zaś m.in. zakaz pozbawiania jakiegś kategorii osób zdolności dziedziczenia. Zakaz ten należy interpretować także w taki sposób, iż osoba powołana do spadkobrania

winna mieć zapewnioną swobodę decydowania w kwestii przyjęcia bądź odrzucenia spadku – co znajduje bezpośrednie odzwierciedlenie w treści art. 1012 k.c., zgodnie z którym spadkobierca może bądź przyjąć spadek bez ograniczenia odpowiedzialności za długi (przyjęcie proste), bądź przyjąć spadek z ograniczeniem tej odpowiedzialności (przyjęcie z dobrodziejstwem inwentarza), bądź też spadek odrzucić. W niektórych sytuacjach bowiem ochrona dziedziczenia powinna być zmodyfikowana w stronę *sui generis* ochrony przed spadkiem – dotyczy to m.in. przypadków, w których w spadku pasywa przeważają nad aktywami.

Przedstawiciele ustawowi małoletniej S. H., powziąwszy wiedzę o istnieniu długu spadkowego, uznali za właściwe i zgodne z dobrem ich dziecka złożenie w jej imieniu oświadczenia o odrzuceniu spadku – i w tym celu, zgodnie z art. 101 § 3 k.r.o., wystąpili ze stosownym wnioskiem do Sądu Rejonowego w O.. Bez uzyskania zgody Sądu Rejonowego w O. – sądu opiekuńczego – przedstawiciele ustawowi małoletniej S. H. nie mogli w sposób ważny złożyć w jej imieniu oświadczenia o odrzuceniu spadku po L. L.. Złożenie przez rodziców w imieniu małoletniego dziecka oświadczenia o odrzuceniu spadku jest bowiem czynnością przekraczającą zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka (por. uchwała siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 22 maja 2018 r., III CZP 102/17) – a zatem wchodzi w zakres hipotezy normy art. 101 § 3 k.r.o. – jej dokonanie bez uprzedniej zgody sądu opiekuńczego pociąga zaś za sobą nieważność tego rodzaju oświadczenia (por. uchwała całej Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 24 czerwca 1961 r., I CO 16/61).

Sąd Rejonowy w O., oddalając wniosek z rażącym naruszeniem art. 936 § 2 k.c. pozbawił spadkobiercę – małoletnią D. H., reprezentowaną przez E. H. i S. H., przedstawicieli ustawowych – prawa do podjęcia swobodnej decyzji w przedmiocie przyjęcia bądź odrzucenia spadku, dającego się wyinterpretować z brzmienia art. 64 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej, a znajdującego literalne odzwierciedlenie w treści art. 1012 k.c.

Za zasadny należy uznać również zarzut naruszenia konstytucyjnej zasady ochrony zaufania obywateli do państwa, wywodzonej z art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej, zgodnie z którym Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej.

Jak trafnie wskazywał już Sąd Najwyższy (por. postanowienie z dnia 26 lipca 2007 r., IV KK 174/07), „zasada ochrony zaufania do państwa i prawa wyraża się w takim stanowieniu, jak i stosowaniu prawa, aby nie stawało się ono swoistą >>pułapką<< dla obywatela i aby mógł on układać swoje sprawy w zaufaniu, iż nie naraża się na prawne skutki, których nie mógł przewidzieć w momencie podejmowania decyzji oraz w przekonaniu, iż jego działania podejmowane zgodnie z obowiązującym prawem i zgodnie z wykładnią stosowaną przez organy tego państwa są zgodne z porządkiem prawnym”.

Sąd Rejonowy w O., oddalając wniosek o zezwolenie na złożenie oświadczenia o odrzuceniu spadku w imieniu małoletniej D. H., stwierdził, iż jest on bezprzedmiotowy – a to z uwagi na treść art. 936 § 2 k.c. Nie ulega wątpliwości, iż wnioskodawczyni E. H. i uczestnik S. H. – rodzice małoletniej – wobec takiego sformułowania uzasadnienia zaskarżonego postanowienia, działając w zaufaniu do dokonanej przez Sąd Rejonowy w O. wykładni przepisów prawa, mieli wszelkie prawo zakładać, iż ich córka nie dziedziczy po swoim biologicznym ojcu, a co za tym idzie – nie odpowiada za zaciągnięte przez niego, a wchodzące w skład spadku, zobowiązania. Powyższe skutkowało brakiem zaskarżenia przez nich, jak już wielokrotnie wskazywano powyżej – błędnego – postanowienia Sądu Rejonowego w O. z dnia 5 października 2017 r. Zważywszy na omawianą zasadę ochrony zaufania obywateli do państwa i prawa, rozumianą w ten sposób, że obywatele mają prawo zakładać, że treść obowiązującego prawa jest dokładnie taka, jak to zostało ustalone przez orzekający w sprawie sąd, stwierdzić należy, iż brak jest jakichkolwiek podstaw do obciążania małoletniej S. H., w której imieniu działają przedstawiciele ustawowi, skutkami owego nieprawidłowego działania Sądu Rejonowego w O. – co także przemawiało za koniecznością uwzględnienia niniejszej skargi nadzwyczajnej.

Przy ponownym rozpoznawaniu sprawy Sąd Rejonowy w O. powinien przede wszystkim wziąć pod uwagę okoliczność, iż w momencie śmierci L. L. – a zatem w chwili otwarcia spadku – nie istniało prawomocne orzeczenie o przysposobieniu małoletniej S. H., która to okoliczność w sposób bezpośredni rzutuje na kwestię dopuszczalności zastosowania w sprawie art. 936 § 2 k.c. Mając to na uwadze Sąd Rejonowy w O. winien ponownie ustalić, czy w niniejszej

sprawie znajduje zastosowanie zasada przewidziana w powołanym przepisie, a zatem, czy małoletnia S. H. jest uprawniona do dziedziczenia po swoim biologicznym ojcu L. L.. Następnie, Sąd Rejonowy w O. powinien dokonać oceny, czy złożony na podstawie art. 101 § 3 k.r.o. wniosek o zezwolenie na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem małoletniej S. H., polegającej na złożeniu w jej imieniu oświadczenia o odrzuceniu spadku po L. L. – biorąc pod uwagę nadrzędną zasadę dobra dziecka oraz wyinterpretowaną z art. 64 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej, a znajdującą bezpośrednie odzwierciedlenie w treści art. 1012 k.c., zasadę swobody decydowania w kwestii przyjęcia bądź odrzucenia spadku – jest zasadny i w związku z tym zasługuje na uwzględnienie.

Mając na uwadze powyższe, Sąd Najwyższy, na podstawie art. 91 § 1 ustawy o Sądzie Najwyższym, orzekł jak w sentencji postanowienia.

Pozostawiając Sądowi Rejonowemu w O. rozstrzygnięcie o kosztach postępowania wywołanego skargą nadzwyczajną Sąd Najwyższy oparł się na przepisie art. 108 § 2 k.p.c. w zw. z art. 398²¹ k.p.c. w zw. z art. 95 pkt 1 ustawy o Sądzie Najwyższym.